

تدوین اولویت مؤلفه‌های تعاملات اجتماعی در مراکز سالمندان (مطالعه موردی: مراکز سالمندان هاتف و آرام در قزوین)

جمال‌الدین سهیلی* - استادیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران
سیما سمیعی‌فرد - کارشناس ارشد معماری، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۱۱/۲۴ تأیید نهایی: ۱۳۹۷/۰۴/۲۵

چکیده

با شناخت مؤلفه‌های تأثیرگذار در میزان افزایش تعاملات اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران و به‌کارگیری آن در فضاهای معماری و شهرسازی می‌توان به دستاوردهای اجتماعی مهمی دست یافت؛ به‌ویژه در حوزه سالمندان که به بازگشت دوباره در عرصه حضور در جامعه نیاز دارند. ضرورت این پژوهش تدوین مؤلفه‌ها در هر یک از آیتم‌های فعالیت، کالبد، و معنا براساس مدل حس مکان رلف - کانتر است و هدف پژوهش طبقه‌بندی مؤلفه‌های کیفی از دیدگاه سالمندان و شناخت تأثیرگذارترین مؤلفه است. نوآوری پژوهش در جمع‌آوری کلی مؤلفه‌ها و بررسی میدانی و تدوین اولویت مؤلفه‌ها از نظر سالمندان است. روش تحقیق پیمایشی و روش استدلال استقرایی است. جمع‌آوری اطلاعات به‌صورت میدانی و تکمیل ۲۸ پرسش‌نامه از مراکز روزانه سالمندان بوده است و ابزار تحلیل نرم‌افزار اس پی اس اس است. در پژوهش به این نتیجه می‌رسیم که در آیتم فعالیت تنوع فعالیتی و گروه‌های سنی بیشترین ارزش را برای سالمندان دارد و باید در یک زمان تنوع فعالیتی متفاوتی را در فضا داشته باشیم تا سالمند با توجه به سلیقه خود به انتخاب فعالیت بپردازد. در آیتم کالبد عدم حضور در فضای بسته اشاره شده که باید سعی شود تا در طراحی فضا فضاهای باز به‌صورت بصری و کالبدی برای سالمندان در نظر گرفته شود. در آیتم معنا انعطاف‌پذیری فضا از اهمیت بیشتری برای سالمندان برخوردار است که به لحاظ شناخت از فضا بهتر است از فضاهای منعطف و چندمنظوره برای سالمندان استفاده شود.

واژگان کلیدی: تعاملات اجتماعی، سالمندان، فعالیت، کالبد، معنا.

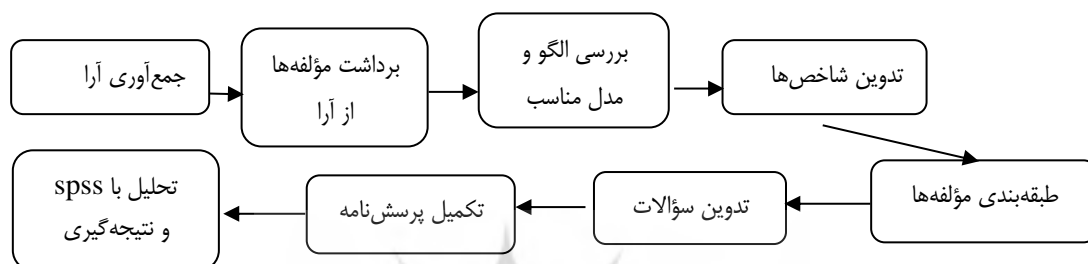
مقدمه

احترام به سالمندان و حضور آن‌ها در سنت ایرانیان بوده و هست. اما محدودیت‌ها و مشکلات متعدد اجتماعی و اقتصادی باعث شده تا سالمندان از محیط خانوادگی خویش دور و دورتر شوند. تازگی این معضل و نداشتن تجربه کافی در زمینه طراحی فضاهای مختص سالمندان نیز باعث شده تا تعاملات اجتماعی سالمندان روزبه‌روز در فضاهای شهری کم‌رنگ و کم‌رنگ‌تر شود و فرد سالمند از نظر اجتماع وجه مطلوبی نداشته باشد. سالمندان از جمله قشرهایی هستند که با مشکلات فراوانی در شهر مواجه‌اند. آنان با وجود تمایل به شرکت در تعاملات اجتماعی و استفاده از فضاهای شهری، از فضاهای شهری مناسبی که امکان زندگی مستقل را برای آنان فراهم کند برخوردار نیستند (عامری سیاهوئی و همکاران، ۱۳۹۴). در نظریه فعالیت و دیدگاه عمل اجتماعی ذکر می‌شود که در سالمندی برخی نقش‌ها از سالمند سلب شده و نقش‌هایی که برای آنان باقی مانده به‌روشنی تعریف نشده است. بنا به نظریه فعالیت، پیری موفقیت‌آمیز ایجاب می‌کند که نقش‌های تازه‌ای کشف شود یا برای حفظ نقش‌های قدیم وسایل تازه‌ای به‌وجود آید. براساس این نظریه، واضح است که برای سالمندان باید امکانات و فعالیت‌های متنوعی فراهم شود تا آنان بتوانند از دوران سالمندی خود رضایت داشته باشند (دباغ و الفت، ۱۳۹۴: ۳۹).

از آنجا که تعاملات اجتماعی در کامل‌ترین تعریف خود در همه ابعاد قابل طرح در بستر فضاهای عمومی در فضای شهری است، می‌توان فضای شهری را مکان ظهور تعامل اجتماعی قلمداد کرد و این چنین است که فضای شهری علاوه بر تأثیرپذیرفتن در شکل‌گیری خود از تعاملات اجتماعی نیز تأثیر می‌گیرد (اینانلو چولاخو و سهیلی، ۱۳۹۵: ۱۶۴). نگرش‌های عمده به موضوع سالمندی را می‌توان به دو دسته کلی طبقه‌بندی کرد: دیدگاه اول بر بااهمیت‌بودن دوره زندگی سالمندی و باارزش‌دانستن این دوره از زندگی و به تناسب آن اهمیت نقش سالمند در جامعه و استفاده از حضور آنان تأکید دارد و دیدگاه دوم بر بی‌تفاوتی یا کم‌اهمیت قلمدادکردن نقش سالمند در زندگی اجتماعی و حتی ترجیح بر حذف سالمندان از حضور در جامعه و فقط نگه‌داری از آنان به‌عنوان طبقه اجتماعی ناکارآمد تأکید دارد. در حال حاضر، در فرهنگ غالب در جامعه ایران برخوردی دوگانه با این مسئله اتخاذ شده است، زیرا از یک سو زندگی پُرتنش و پُر تلاطم جاری حاصل از تکنولوژی‌زدگی افراطی مانعی است برای تأمل و تعمق در مفاهیم اصلی انسانی (و دوره سالمندی به‌طور خاص) و از سوی دیگر ارزش‌های انسانی ثابتی جدای از ارزش‌های گذرای فرهنگی در همه زمان‌ها و مکان‌ها به‌چشم می‌خورند که خواهان درک مفاهیم انسانی و توجه به انسانیت‌اند. در این میان جای خالی فضایی که نه‌تنها نگاه به زندگی سالمندی را از شیوه معمول نگه‌داری و مراقبت خارج کند، بلکه با بازگرداندن آنان به زندگی اجتماعی و جامعه بر اهمیت ارج‌نهادن بر این مرحله واپسین زندگی تأکید کند و از نقش دوره سالمندی در ساخت و تربیت اجزای کوچک‌تر جامعه اجتماعی بهره‌گیر خالی است. بحث از سالمندی بدون شک بحث از زمان را در دل خود مستتر دارد. زمان در معماری نیز از عوامل بسیار مهمی است که گاه آن قدر عیان بوده که در نظر معماران و طراحان حاجتی برای بیان نبوده است. زمان مفهومی بسیار عمیق و در عین حال ابتدایی است که همه اموری را که بدان وابسته‌اند به یکدیگر مرتبط می‌گرداند. ایجاد فضاهایی که انسان را به حضوری فارغ از زمان قراردادی برساند یا توجه به جاودانگی دغدغه‌ای ماندگار در تاریخ معماری ایران و جهان است. زمان در معماری می‌تواند به گونه‌هایی متفاوت در فضاهای گذر و مکث و همچنین در ایجاد فضاهایی متمرکز- که گویی در آن‌ها زمان متوقف شده است و مخاطب به جای گذشتن از آن به بودن در آن کشیده می‌شود- دخیل باشد. دگرشناسی مفاهیم سالمندی و ارتباط معماری در حوزه عمل و نظر با شناسایی فضاهایی با درون‌مایه فرهنگ ایرانی و همچنین نگاهی متفاوت به دوره سالمندی- که آن را دوره‌ای ارزشمند حاوی تجربیات و اندوخته‌های حاصل از زندگی می‌داند- و لزوم بهره‌برداری از این تجارب را در پیوسته نگاه‌داشتن بافت ذهنی جامعه و

جلوگیری از تفکیک و حذف مراحل زندگی از بطن زندگی اجتماعی را مدنظر قرار می‌دهد، از چشم‌اندازهای اولیه این تحقیق محسوب می‌شود. از این رو، نگارندگان در این تحقیق کوشیده‌اند با طراحی فضاهای معماری متناسب با نیازهای روزانه و اجتماعی سالمندان آنان را به عرصه فعالیت‌های اجتماعی دعوت کنند و آنان با سایر اقشار جامعه تعامل برقرار کنند (فروغمند اعرابی و کریمی فرد، ۱۳۹۴).

آنچه در این پژوهش بسیار اهمیت دارد این است که یکی از نیازهای اساسی سالمندان افزایش تعاملات اجتماعی است که امروزه نیاز به شناسایی مؤلفه‌هایی داریم که با به‌کارگیری آن‌ها بتوانیم تعاملات اجتماعی سالمندان را افزایش دهیم و بتوانیم تأثیرگذارترین مؤلفه را از نظر سالمندان شناسایی کنیم. دیاگرام روند پژوهش:

مبانی نظری

سالمندی تغییری است که با گذشت زمان انجام می‌گیرد. این روند دارای جنبه‌های مثبت و منفی است و پویایی فرایندهای زیستی، ادراک، و رشد و تکامل بلوغ را دربر می‌گیرد؛ یعنی اینکه سالمندی در طی زندگی ادامه دارد. سالمندی به‌طور عامیانه مرحله‌ای تصور می‌شود که در آن کاهش و زوال جسم و فکر شخص به‌وقوع می‌پیوندد و درحقیقت فقط جنبه خاصی از رشد و تکامل نشان داده می‌شود (اسماعیلی شیرازی، ۱۳۷۹).

سالمندی در ایران

افزایش امید به زندگی و کاهش میزان باروری باعث افزایش تعداد افراد سالمند در سراسر جهان شده است؛ به‌گونه‌ای که پیرشدن جمعیت به یکی از مهم‌ترین چالش‌های بهداشت عمومی در سال‌های کنونی تبدیل شده است. افزایش جمعیت سالمند مختص کشورهای پیشرفته نیست، بلکه پدیده‌ای است که کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه هر دو با آن مواجه‌اند. بررسی‌ها و شاخص‌های آماری حاکی از رشد شتابان جمعیت سالمند در کشور ایران است؛ به‌طوری‌که پیش‌بینی می‌شود جمعیت سالمند ایران تا سال ۲۰۲۵ به ۱۰٫۵ و تا سال ۲۰۵۰ به ۲۱٫۷ درصد برسد (فروغمند اعرابی و کریمی فرد، ۱۳۹۴).

نظریه‌های مختلف مطرح‌شده در زمینه تعاملات اجتماعی

کوین لینچ

با انتشار تئوری شکل خوب شهر در سال ۱۹۸۱ میلادی حصول کیفیت مناسب طراحی شهری و به تبع آن ارتقای کیفیت زندگی شهری را در گرو پنج معیار و دو فوق معیار زیر اعلان می‌کند: ۱. «سرزندگی»: به مفهوم امکان بقای زیست‌شناختی و جامعه‌شناختی انسان در محیط شهر؛ ۲. «حس»: به معنی نقش‌انگیزی ذهنی و معنادار بودن مکان‌های شهری؛ ۳. «سازگاری»: به‌منظور انطباق فرم شهری با فعالیت‌های گوناگون و مدار رفتاری؛ ۴. «دسترسی»: به مفهوم سهولت نفوذ فیزیکی به بخش‌های مختلف بافت شهری؛ ۵. «کنترل و نظارت»: به مفهوم فراهم‌بودن امکان انتخاب و مداخله شهروندان در امور مرتبط با مدیریت و استفاده از عرصه همانی؛ ۶. «کارایی»: کارآبودن هریک از معیارهای فوق

باتوجه به هزینه؛ ۷. «عدالت»: پرداخته شدن هزینه معیارها از طریق سازمان یا طبقه اجتماعی که باید برای آن هزینه کنند (فروغمند اعرابی و کریمی فرد، ۱۳۹۴).

کوپر مارکوس

در سال ۱۹۹۰، در کتاب مکان‌های مردمی، او و همکارانش به ارزیابی محیط سکوتی می‌پردازند. تأکید او به فضاهای شهری و مردمی است که در آن قرار دارند. او فضاهای شهری را به هفت گروه از نظر ارتباطات اجتماعی دسته‌بندی می‌کند: پلازاهای شهری؛ پارک‌های محله‌ای (واحد همسایگی)؛ پارک‌های کوچک؛ فضاهای باز مدارس؛ فضای باز مسکونی ویژه سالمندان؛ فضای باز ویژه نگهداری و بازی کودکان؛ فضاهای باز درمانی (رضایی، ۱۳۸۳: ۵۸).

کوپر مارکوس جنبه‌های مجاورت افراد را ابزاری برای افزایش تعاملات اجتماعی در خانه‌های کشور دانمارک در نظر گرفت. او نقل‌قولی از دو نفر از ساکنان بیان می‌کند که آن‌ها شیوه مجاورت واحدها را یکی از علت‌های موردنظر خود برای زندگی در مسکن اجتماعی ذکر کرده‌اند (مارکوس، ۲۰۰۰: ۱۶۳). او در مطالعات دیگر خود، که توجه بیشتری به تعاملات بین محیط ساخته شده و هویت داشته، بیان می‌کند که حیاط‌های جلو و پشت خانه در ایستر هیل ویلج فرصتی برای بیان هویت ساکنان است. او همچنین قرارگرفتن خانه‌ها به صورت گروه‌های چندواحدی را عاملی برای افزایش تعاملات اجتماعی می‌داند (مارکوس^۱، ۱۹۷۵: ۱۹۳ به نقل از پوردیهیمی و نورتنانی، ۱۳۹۱).

ای ین بنتلی و همکارانش

در کتاب محیط‌های پاسخ‌ده، هفت معیار را در ایجاد محیط پاسخ‌ده معرفی می‌کند:
 «نفوذ پذیری»: می‌تواند در امکان رفت و نرفتن مردم به مکانی تأثیر بگذارد.
 «گوناگونی»: می‌تواند در تنوع قابلیت‌هایی که بر مردم عرضه می‌شود تأثیر بگذارد.
 «خوانایی»: می‌تواند بر چگونگی و سهولت درک مردم از فرصت‌ها و موقعیت‌هایی که محیط به آنان عرضه می‌کند تأثیر بگذارد.

«انعطاف‌پذیری»: می‌تواند بر ابعاد توانمندی محیطی معلوم جهت پاسخ‌گویی به استفاده‌های مختلفی که با اهداف مختلف مردم سازگار باشد تأثیر بگذارد.

«تناسبات بصری»: می‌تواند در جزئیات ظاهری یک مکان آن گونه که مردم را از گزینه‌های قابل عرضه به خودشان آگاه کند تأثیر بگذارد.

«غنای حسی»: می‌تواند در قوام گزینه‌های مربوط به تجربیات حسی مردم تأثیر بگذارد.

«رنگ تعلق»: می‌تواند در حد و اندازه‌ای که مردم امکان زدن مهر و نشان خویش بر مکان را پیدا کنند تأثیر بگذارد.

(بنتلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۵).

مؤسسه پی پی اس^۲

این مؤسسه، که در سال ۱۹۷۵ با هدف ایجاد حرکت جهانی به منظور ساخت مکان‌های مردمی ایجاد شد، در مطالعات خود بر روی بیش از ۱۰۰۰ مورد فضای عمومی در نقاط مختلف دنیا به این نتیجه رسیده است که چهار عامل از اهمیت بیشتری برخوردار است: «دسترسی و به هم پیوستگی»، «آسایش و تصویر ذهنی»، «استفاده‌ها و فعالیت‌ها»، «اجتماعی بودن»؛ که اجتماعی بودن با مکان برای ملاقات با دوستان، حضور افراد به صورت گروهی، استفاده منظم از فضا، میزان تعاملات کلامی

افراد با یکدیگر، روحیه مردم در فضا، شناختن یکدیگر، معرفی و توصیه مکان به سایرین، میزان تماس چشمی، وجود گروه‌های مختلف سنی و قومی، تمایل افراد در حفاظت داوطلبانه مکان ارتباط دارد (پی پی اس، ۱۹۷۵).

گل^۱

بر آن است که از طریق طراحی محیط کالبدی می‌توان بر تعداد وقایع و تعداد مردمی که از فضای عمومی استفاده می‌کنند، مدت زمانی که یک فعالیت طول می‌کشد، و نیز نوع فعالیت تأثیر گذاشت. به اعتقاد وی، آفرینش فعالیت‌ها در فضای همگانی تحت تأثیر برخی عوامل قرار دارد که محیط مصنوع یکی از آنهاست. همچنین، اشاره می‌کند که چارچوب فیزیکی در کیفیت محتوا و شدت ارتباط اجتماعی تأثیر مستقیم ندارد. اما برنامه‌ریزان و طراحان می‌توانند در امکان ملاقات، دیدن، و شنیدن تأثیر گذارند؛ که این خود پیش‌زمینه‌ای برای دیگر اشکال ارتباط فراهم می‌آورد. علاوه بر اهمیت تعداد مردم و فعالیت‌ها در رویدادهای واقع در یک فضا، اهمیت تداوم فعالیت‌ها و مدت زمان بودن در فضا برای هر فرد نیز مهم است. تنها ایجاد فضاهایی که مردم بیایند و بروند کافی نیست، بلکه باید شرایط مطلوب برای پرسه‌زدن و درنگ کردن در فضا نیز وجود داشته باشد. اینجاست که کیفیت تک‌تک بخش‌های محیط بیرونی دارای اهمیت می‌شود و طراحی یک‌یک فضاها و جزئیات و کوچک‌ترین مؤلفه‌ها فاکتورهایی تعیین‌کننده در این زمینه‌اند. به اعتقاد گل، تعدادی از فعالیت‌ها می‌تواند فعالیت‌های پایه در فضاهای عمومی در نظر گرفته شود که از سوی افراد به‌عنوان زمینه‌سازی مهم برای سایر فعالیت‌ها اعمال می‌شود. این فعالیت‌ها شامل راه‌رفتن، ایستادن، نشستن، دیدن، شنیدن، و گفت‌وگوست که برای اجرای هر یک از آنها محیط باید دارای شرایط خاصی باشد و در واقع حالت دعوت‌کنندگی داشته باشد. گل در این زمینه به سه کیفیت در فضاهای عمومی اشاره می‌کند که به ترتیب عبارت‌اند از: حفاظت، راحتی، و لذت‌بردن. فضاهای شهری مطلوب فرصت‌های شنیدن، دیدن، و صحبت کردن را نیز برای مردم فراهم می‌آورند. همچنین، گل به این نکته اشاره می‌کند که فضاهای شهری خوب تنوعی از فعالیت‌ها و تجربیات را برای گروه‌های مختلف استفاده‌کنندگان فراهم می‌کند. مکث در فضاهای شهری و تجربه آن و استفاده فعال و غیرفعال از فضا هر دو جزو نکات مهم‌اند. نیز در کتاب *زندگی در میان ساختمان‌ها* (گل، ۱۳۸۷) انواع فعالیت‌های انسان در فضاهای همگانی را به سه گروه عمده تقسیم کرده است: فعالیت‌های ضروری - کارکردی، فعالیت‌های گزینشی - تفریحی، و فعالیت‌های اجتماعی.

جان پانتر^۲ و متیو کرمونا^۳

جان پانتر و متیو کرمونا در سال ۱۹۹۱ موضوع کیفیت فضاهای عمومی را مطرح می‌کنند و به موارد زیر اشاره می‌نمایند: کیفیت پایداری زیست‌محیطی، کیفیت منظر شهر، کیفیت دیده‌ها، کیفیت فرم شهر، کیفیت فرم ساختمان، کیفیت عرصه همگانی (پانتر و کرمونا به نقل از فروغمند اعرابی و کریمی فرد، ۱۳۹۴).

ابوغزه^۴

در مطالعه خود درباره شهر ابونصیر اردن نشان داد که شیوه طراحی خانه‌های چندخانوار بر شیوه تعاملات مردم مؤثر است. مدل او در ابتدا تأثیر نزدیکی و مجاورت مکانی در تعاملات اجتماعی را مورد نظر قرار می‌داد. این تحقیق نشان داد هر قدر افراد در فاصله‌ای نزدیک‌تر به یکدیگر قرار می‌گیرند احتمال اینکه تعاملات اجتماعی داشته باشند بیشتر می‌شود (ابوغزه، ۱۹۹۴: ۱۶۹).

1. Gehle
2. Punter
3. Carmana
4. Abu-Ghazze

ریجر^۱ و لاوراکس^۲

در مطالعاتشان دربارهٔ تعاملات اجتماعی و مجاورت همسایه به نقش هویت اشاره کرده‌اند. آن‌ها باتوجه‌به داده‌هایی که به‌دست آوردند ساکنان خانه‌ها را به چهار گروه طبقه‌بندی کردند و نشان دادند که همسایگی‌هایی که به‌وسیلهٔ ترفندهای فیزیکی پدید می‌آیند می‌تواند در روابط اجتماعی اثرگذار باشد. آنان همچنین اظهار کرده‌اند که همسایگی‌ها و مجاورت‌ها می‌تواند در میان مردم حس تعلق ایجاد کند و به همین دلیل حس اجتماع را، که در آسایش ذهنی و روحی بسیار مهم است، تقویت می‌کند. ریجر و لاوراکس همچنین عقیده دارند که روابط اجتماعی از طریق ایجاد ارزش‌های رایج عمومی تقویت می‌شود و می‌توان از طریق مدت زمان سکونت افراد به این امر پی برد. با در نظر گرفتن این دلایل، به نظر می‌رسد که حس تعلق به طول زمان سکونت و مبادلهٔ ارزش‌ها براساس شخصیت و هویت بستگی دارد.

ویلیام یانسی^۳

به مطالعهٔ تأثیر طراحی محیط کالبدی بر رفتار افراد در یک پروژهٔ عظیم خانه‌سازی به نام پروژهٔ پروت ایگو پرداخت. در این اجتماع، ساکنان همگی در یک ساختمان بلوک سیمانی زندگی می‌کردند که همهٔ فضاهای اضافی حذف شده بود. او اظهار می‌کند که طرح و شکل چنین ساختمان‌هایی نحوهٔ تعاملات اجتماعی غیررسمی میان ساکنان را تغییر می‌دهد و آن‌ها را دلسرد می‌کند. او همچنین بیان می‌کند: شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد محیط کالبدی که خانواده‌ها در آن زندگی می‌کنند به‌ویژه طراحی واحدهای مسکونی بر شیوهٔ زندگی آن‌ها اثر می‌گذارد. باوجوداین، به عقیدهٔ او نمی‌توان این‌گونه تصور کرد که طراحی معماری بر همهٔ گروه‌های اجتماعی تأثیر یکسانی داشته باشد. براساس مطالعات یانسی، به نظر می‌رسد، برای افزایش تعاملات اجتماعی مثبت، تأثیر مجاورت به‌تنهایی کافی نیست. قرارگرفتن عده‌ای افراد در یک مکان و فضای عمومی لزوماً وضعیت اجتماعی مطلوبی ایجاد نمی‌کند، بلکه قابلیت‌های بالقوهٔ موجود در مکان بر رفتارها تأثیر می‌گذارد.

براون^۴ و ورنر^۵

به مطالعهٔ ارتباط میان محیط و همبستگی اجتماعی پرداختند. آن‌ها در تحقیقات خود دربارهٔ تأثیر نوع کوچه در تعاملات اجتماعی ساکنان ابراز کردند که هرچند زندگی در یک کوچهٔ بن‌بست تأثیری در اجتماعی‌شدن بیشتر افراد ندارد، می‌تواند گرایش و تمایل در این جهت را تسهیل کند. به‌طور مشابه، شاید زندگی کردن در یک خیابان باز مردم را از تعاملات اجتماعی بازدارد، بر دوری‌گزیدن افراد از یکدیگر مؤثر است. بنابراین، محیط می‌تواند اثرهای مستقیمی در تعاملات اجتماعی داشته باشد. اما قوی‌ترین تأثیر آن در رفتارهاست. ممکن است عوامل متعدد دیگری نیز باشند که در رفتارهای اجتماعی اثرگذار باشند، اما این موضوع از نقش اساسی و مهم رابطهٔ محیط و رفتار نمی‌کاهد. براون و ورنر نقش هویت مکانی را در ارتباط با محیط فیزیکی و تعامل اجتماعی به‌طور صحیح‌تر بررسی کردند. آن‌ها بر آن بودند که دلبستگی عمیق به یک مکان می‌تواند باعث تقویت احساس رضایت، دلبستگی به محیط، و پیوستگی میان خویش‌نشان خویش خود در گذشته، حال، و آینده شود.

1. Riger
2. Lavrakes
3. Yancey
4. Brown
5. Werner

هانا آرنت

کتاب *شرایط انسانی* را در سال ۱۹۵۸ تألیف کرده است. او مشوق برون‌گری و زندگی سیاسی و اجتماعی است که در آن قلمرو عمومی نقش اصلی را بازی می‌کند. آرنت فضا را در دو معنا- فضای حضور در میان دیگران و فضای مابین دیگران- تحلیل کرده تا درکی جامع از قلمروی عمومی سیاست و همین‌طور فضای عمومی کالبدی شهر فراهم کرده باشد. هماهنگی مردم و اشیا در تحلیل و پذیرش این مطلب که روابط اجتماعی به‌واسطه اشیا شکل می‌گیرد نکته کلیدی در تحلیل آرنت درباره فضای عمومی است (مدنی‌پور، ۱۳۸۷)

پاول زوکر^۱

تمرکز اصلی در مطالعات او پیرامون فضاهای شهری میدان است. از نظر او، میدان همچون توقفگاهی روانی در منظر شهری و محلی است که تعاملات اجتماعی افراد را در خود جای می‌دهد. در عین حال، زوکر طراحی فضاهای شهری را نه تنها محدود به ابعاد شکلی و زیبایی بصری ندانسته، بلکه بر جنبه‌های اجتماعی و فعالیت‌های جاری در فضا به شدت تأکید نموده است. همچنین، زوکر بر آن بود که فضا به کمک تجربه حرکت انسان درون آن ادراک می‌شود (زوکر، ۱۹۷۰: ۶).

جین جیکوبز^۲

روزنامه‌نگار و صاحب‌نظر برجسته مسائل شهری در کتاب *مرگ و حیات شهرهای بزرگ آمریکایی* بر نقش فضاهای عمومی شهری در ایجاد تعاملات اجتماعی تأکید می‌کند. به باور او، آنچه از یک شهر بیشتر به ذهن می‌ماند فضاهای عمومی شهر به‌ویژه خیابان‌ها و پیاده‌روهای آن است. جیکوبز اشاره می‌کند که افزایش نشست و برخاست و امنیت پیاده‌رو تأثیر وارونه‌ای در جدایی و تبعیض نژادی دارد. بنابراین، پیاده‌روها باید سرزنده باشند برای آنکه بتوانند ساکنان بیشتری را به خود جلب کنند. همچنین، از نظر او، برای سرزنده نگه‌داشتن خیابان، باید اندازه خاصی عابر در پیاده‌روهای آن حضور داشته باشد و البته تراکم بالا را به‌تنهایی برای سرزندگی کافی نمی‌داند (جیکوبز، ۱۹۹۳: ۳۲).

اولدنبرگ

در کتاب خود مکان خیلی خوب، کافی‌شاپ‌ها، فروشگاه‌های کتاب، بارها، سالن‌های آرایش، و سایر پاتوق‌ها در قلب یک اجتماع این نظریه مرکزی را طرح می‌کند که زندگی روزانه برای آسوده و رضایت‌بخش بودن باید تعادلش را در سه قلمرو تجربه‌ای، سکونت، کاری و اجتماعی پیدا کند. او با تبیین اصطلاح مکان سوم بر فضاهای عمومی شهری و نقشی که با نزدیک شدن مکان‌های اول و دوم (قلمروهای خانه و کار) به یکدیگر می‌تواند به‌عنوان عامل اصلی هویت‌بخشی به یک شهر ایفا کنند تأکید می‌کند. اولدنبرگ بحث می‌کند که از آنجا که انتظارات از خانواده و کار در ورای گنجایش آن نهادها برای برآورده کردن آن‌ها گسترش یافته است، مردم آزادکردن و تحریکی را که قلمروهای اجتماعی‌تر می‌توانند فراهم کنند نیاز دارند (کارمونا و همکاران، ۲۰۰۳: ۱۱۲).

جمع‌بندی دیدگاه‌های صاحب‌نظران در حوزه تعاملات اجتماعی

باتوجه به اینکه الگوها و مدل‌های طراحی شهر برای تعاملات اجتماعی به مکان اشاره دارند و در زمینه الگو و مدل مناسب تعاملات اجتماعی مدل حس مکان رلف- پانتر انتخاب شده و طبقه‌بندی براساس این تئوری انجام گرفته است، مؤلفه‌های این مدل عبارت‌اند از: «فعالیت»، «کالبد»، و «معنا».

جدول ۱. جمع‌بندی شاخص‌های تعاملات اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران

ردیف	نظریه پرداز	شاخص‌های تعاملات اجتماعی
۱	کونین لینیچ	سرزندگی، حس، سازگاری، دسترسی، کنترل و نظارت، کارایی، عدالت.
۲	کوپر مارکوس	مکان‌های عمومی، هویت، مجاورت مکانی، همسایگی، گروه‌های چندواحدی.
۳	یان بنتلی	نفوذپذیری، گوناگونی، خوانایی، انعطاف‌پذیری، تناسبات بصری، غنای حسی، رنگ تعلق.
۴	مؤسسه پی پی اس	دسترسی و به هم پیوستگی، آسایش و تصور ذهنی، استفاده‌ها و فعالیت‌ها، اجتماعی بودن، حضور افراد به صورت گروهی، استفاده منظم از فضا.
۵	گل	طراحی محیط کالبدی، مدت زمان، فعالیت‌ها، مکث و حرکت در فضا، حفاظت، راحتی، لذت بردن، گوناگونی و تنوع فعالیت‌ها، منظر مناسب، دعوت‌کنندگی.
۶	جان پانتر و متیو کرمونا	کیفیت فضا از لحاظ زیستی، منظر شهری، دیده‌ها، فرم شهر، فرم ساختمان، عرصه همگانی.
۷	ابو غزه	نزدیکی و مجاورت مکانی، گروه‌های چندواحدی.
۸	ریچر و لاوراکس	همسایگی و مجاورت، مدت سکونت، شخصیت و هویت ساکنان.
۹	یانسی	طراحی محیط کالبدی، قابلیت‌های بالقوه موجود در مکان، طول مدت سکونت، حذف نکردن فضاهای اضافی.
۱۰	براون و ورنر	نوع کوچه (بن بست بودن کوچه)، دل‌بستگی به مکان.
۱۱	هانا آرنه	قلمرو عمومی (فضای حضور در میان دیگران و فضای مابین دیگران، اشیا).
۱۲	پاول زوکر	میدان، فعالیت، حرکت در فضا.
۱۳	جین جیکوبز	فضاهای عمومی، پیاده‌روها، خیابان‌ها، سرزنده بودن، حضور در فضا، تجربه.
۱۴	اولدنبیرگ	عرصه‌های عمومی شهر، توجه به مکان سوم.

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶)

شکل ۱. مدل مفهومی طبقه‌بندی مؤلفه‌های تعاملات اجتماعی بر اساس مدل حس مکان رلف-پانتر (منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶)

روش پژوهش

مرحله اول در این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی انجام شد. در این روش به توصیف عینی مؤلفه‌های تعاملات اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران و شناخت مؤلفه‌های به‌دست‌آمده پرداخته شد و هریک از شاخص‌های شناسایی شده تحلیل و بررسی شد. در این پژوهش نخست منابع مرتبط با موضوع تعاملات اجتماعی در فضای شهری بررسی شد و به صورت کتابخانه‌ای سوابق موضوع جمع‌آوری شد. سپس، مؤلفه‌های مؤثر در تعاملات اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران در فضای شهری تحلیل و بررسی شد.

در بخش دوم روش تحقیق پیمایشی بود. در این روش از طریق پیمایش (تهیه پرسش‌نامه) به اطلاعات موردنیاز دست یافتیم. دو مرکز هاتف و آرام، که مورد استفاده برای سالمندان است و دارای شرایط یکسان و مشابه است، انتخاب شدند. این مراکز با فعالیت‌های فرهنگی زنان مورد استفاده قرار می‌گیرند. جامعه آماری براساس جدول مورگان برداشت شد. تعداد استفاده‌کننده از مراکز تعیین‌شده سی نفر است که مطابق با جدول مورگان ۲۸ پرسش‌نامه در دو مرکز سالمندان تکمیل شده است.

ابزار

پرسش‌نامه‌های حاضر از بررسی مؤلفه‌های تعاملات اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران و با روش استدلال استنتاجی مبتنی بر داده‌های شخصی در قالب مدل انتخابی حس مکان رلف-پاتر براساس فعالیت، کالبد، و معنا طبقه‌بندی شد. پرسش‌نامه‌ها در قالب سه آیتم کلی (فعالیت، کالبد، و معنا) و هر آیتم به صورت زیرشاخه‌های به‌دست‌آمده از تحقیق اول فعالیت به تداوم استفاده، حرکت پیاده، فعالیت، گوناگونی و تنوع، اجتماعی‌بودن، سرزندگی و کاربری‌ها تقسیم شد و آیتم کالبد به نزدیکی و مجاورت، دعوت‌کنندگی، قابلیت‌های بالقوه محیط، دسترسی و به‌هم‌پیوستگی، نفوذپذیری، فضای انتظار و مکث، گروه‌های چندواحدی، میدان، پیاده‌روها، نمادها و سمبل‌های محیطی، زیبایی بصری، فضای گردهمایی، فضای بسته، فرم تقسیم‌شد و آیتم معنا نیز به تجربه، حس (غنا حسی)، سازگاری، کنترل و نظارت، کارایی، عدالت، خوانایی، انعطاف‌پذیری، تناسبات بصری، رنگ تعلق، آسایش و تصویر ذهنی، هویت، مدت سکونت، حفاظت، دلبستگی به مکان، راحتی، و لذت‌بردن تقسیم شد که هر یک از آیتم‌ها با سه سؤال مطرح شد و پاسخ به سؤالات به صورت پنج‌گزینه‌ای (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم، و خیلی کم) بود.

روش اجرا

اجرای این پژوهش از طریق مصاحبه به صورت فردی با هر یک از سالمندان و پُرکردن پرسش‌نامه از طریق آنان انجام گرفته و انتخاب سالمندان به صورتی بوده که سالمند توانایی درک و آگاهی از محیطی را که در آن قرار گرفته داشته باشد؛ آزیمر نداشته باشد؛ و بتواند با پرسش‌کننده ارتباط کلامی برقرار کند. پس از تکمیل پرسش‌نامه‌ها از طریق تحلیل با نرم‌افزار اس پی اس اس داده‌های موردنیاز به دست آمد و نیز با توجه به پاسخ‌های سالمندان و تحلیل نرم‌افزار اس پی اس اس هر یک از شاخص‌ها رتبه‌ای را به خود اختصاص داد و رتبه‌بندی فریدمن برای هر یک از مؤلفه‌های سه شاخص اصلی به دست آمد.

محدوده مورد مطالعه

در گزینش نمونه‌های مورد مطالعه به موارد زیر توجه شده است:

- قرارگیری در مراکز شهر؛
- داشتن دسترسی سواره و پیاده به مجموعه؛
- حضور داشتن سالمندان به صورت روزانه؛

- داشتن حداقل فضا برای اجرای فعالیت‌هایی که مرکز برای آنان در نظر گرفته است؛

- یکسان بودن شرایط مکانی و فعالیت‌های قابل اجرا در مجموعه؛

- توانایی درست پاسخ‌دادن به سؤالات و نداشتن آلازم؛

- داشتن درک درست از مکانی که در آن قرار گرفته و در آن به اجرای فعالیت می‌پردازد.

بنابر آنچه در شرایط گزینش نمونه مورد مطالعه مطرح شد، دو مرکز آرام (واقع در قزوین، شهرک میرداماد، جنب پارک) و مرکز هاتف (واقع در قزوین، خیابان نواب، کوچه واعظی فرد، پلاک ۱۴) که دارای شرایط یکسان و مشابه‌اند انتخاب و مطالعه شدند.

مرکز آرام: این مکان در همجواری پارک عمومی قرار گرفته است. سالمندان در فصولی که دمای هوا مطلوب است از آنجا استفاده می‌کنند. به لحاظ کالبدی، دارای یک فضای چندمنظوره و یک اتاق معاینات و درمان و دو کلاس درس و آشپزخانه و سرویس بهداشتی برای سالمندان است و نیز دارای یک حیاط کوچک برای ورود و خروج است. ساختمان دوطبقه است؛ طبقه همکف برای استفاده سالمندان اختصاص داده شده است.

مرکز هاتف: این مکان به لحاظ دسترسی داخل کوچه و مقابل درمانگاه قرار گرفته است. ساختمان یک طبقه است و دارای دو فضای چندمنظوره، یک کلاس، یک آشپزخانه، یک سرویس بهداشتی، و یک اتاق استراحت برای سالمندان. ساختمان دارای یک حیاط در مجموعه و قابل استفاده برای سالمندان در هوای مساعد است.

بحث و یافته‌ها

در این بخش از پژوهش وضعیت هر یک از مؤلفه‌ها در شاخص مربوط به خود در سه حالت بررسی می‌شود. رتبه‌بندی فریدمن برای هر یک از مؤلفه‌های شاخص‌های فعالیت و کالبد و در حوزه معنا بدین شرح است:

جدول ۲. رتبه‌بندی فریدمن برای پاسخ به هر مؤلفه از شاخص فعالیت

ردیف	شاخص‌های فعالیت	عنوان سؤال	متوسط رتبه
۱	تداوم استفاده	علاقه‌مندی به حضور؛ به چه میزان به حضور مداوم در این مکان علاقه دارید؟ تداوم عملکرد مجموعه‌ای کامل به لحاظ تأمین خدمات برای سالمندان تا چه میزان برای شما اهمیت دارد؟ با استفاده مداوم از این فضا به چه میزان احساس رضایت می‌کنید؟	۱۱٫۷۸ ۱۰٫۶۱ ۱۲٫۱۱
۲	حرکت پیاده	وجود فضایی امن برای پیاده‌روی تا چه میزان برای شما اهمیت دارد؟ وجود فضای سبز و امکان پیاده‌روی در آن به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟ طراحی مسیر حرکت پیاده به چه میزان نظر شما را جلب می‌کند؟	۹٫۷۸ ۹٫۷۸ ۹٫۷۸
۳	تنوع فعالیت‌ها و گروه سنی	حضور افراد از قشرها و گروه‌های سنی مختلف در فضای سالمندان به چه میزان مورد تأیید شماست؟ به چه میزان به شرکت در فعالیت‌های هنری علاقه دارید؟ به چه میزان به تنوع در فعالیت‌های مختلف در مجموعه سالمندان علاقه دارید؟	۱۲٫۷۰ ۱۴٫۴۱ ۱۴٫۳۷
۴	گوناگونی و تنوع	تنوع در فعالیت‌های مجموعه سالمندان تا چه میزان مورد تأیید شماست؟ تنوع و گوناگونی فضاهای کنار هم بودن تا چه میزان مورد تأیید شماست؟ تنوع و گوناگونی فضاهای استراحت و تفریح تا چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	۱۰٫۲۰ ۱۰٫۵۰ ۹٫۹۱
۵	اجتماعی بودن	مجموعه سالمندان تا چه میزان امکان حضور در جمع را برای شما فراهم کرده است؟ با حضور در مرکز سالمندان احساس حضور در جامعه‌ای کوچک و مفید را تا چه میزان تجربه می‌کنید؟ تا چه حدی موافق حضور در فضاهای جمعی هستید؟	۹٫۴۴ ۱۰٫۲۴ ۹٫۴۴
۶	سرزندگی	با حضور در مرکز سالمندان به چه میزان احساس شادی می‌کنید؟ شما به چه میزان به فعالیت‌های سرگرم‌کننده و جذاب اهمیت می‌دهید؟ وجود فضای سبز، درختان، و جریان آب به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	۹٫۴۴ ۱۲٫۶۱ ۹٫۴۴
۷	کاربری‌ها	وجود کاربری‌های مختلف در مجموعه سالمندان مثل قهوه‌خانه و فضاهای هنری، و ... به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟ وجود کاربری‌های مختلف در نزدیکی مرکز سالمندان به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟ خدماتی که کاربری‌های مختلف می‌توانند رضایت شما را جلب نمایند به چه میزان است؟	۱۱٫۴۸ ۱۱٫۴۸ ۱۱٫۴۸

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶)

جدول ۳. رتبه‌بندی فریدمن برای پاسخ به هر سه سؤال از شاخص کالبد

متوسط رتبه	سؤال مربوطه	شاخص‌های کالبد
۳۱،۳۵	تا چه میزان این مرکز به فضای سکونت شما نزدیک است؟	۱ نزدیکی و مجاورت
۱۸،۳۷	مجاورت این مکان به محل سکونت شما به چه میزان مورد تأیید شماست؟	
۱۷،۴۴	همسایگی و نزدیکی با دیگر سالمندان چه میزان در ایجاد ارتباط بین شما و آنان تأثیر می‌گذارد؟	
۱۹،۸۵	این مجموعه به لحاظ فعالیت‌های موجود به چه میزان جذب‌کننده است؟	۲ دعوت‌کنندگی
۲۷،۹۱	این مرکز سالمندان به لحاظ ظاهری به چه میزان نظر شما را به خود جذب کرده است؟	
۱۸،۳۷	شما به چه میزان به معرفی این مکان به همسالان خود به‌عنوان یک مجموعه جذاب علاقه‌مندید؟	
۲۶،۵۹	موقعیت قرارگیری این مرکز سالمندان به چه میزان نظر شما را جلب کرده است؟	۳ قابلیت‌های بالقوه محیط
۲۶،۸۵	موقعیت‌های دسترسی‌های موجود مثل خیابان‌ها به چه میزان نظر شما را جلب کرده است؟	
۲۹،۱۹	ویژگی‌های محیطی مشخص موجود در مجموعه به چه میزان نظر شما را جلب کرده است؟	
۱۸،۹۱	تفکیک فضای حرکت پیاده و حرکت سواره به چه میزان مورد تأیید شماست؟	۴ دسترسی و به‌هم‌پیوستگی
۱۶،۹۶	دسترسی آسان به فضاهای مرکز سالمندان به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۱۶،۶۱	دسترسی و به‌هم‌پیوستگی فضاهای مجموعه به چه میزان مورد تأیید شماست؟	
۱۶،۷۴	این فضا به چه میزان امکان رفتن را برای شما فراهم کرده است؟	۵ نفوذپذیری
۱۷،۰۰	ورود به بخش‌های مختلف این مرکز به چه میزان برای شما قابل شناسایی است؟	
۱۵،۸۰	ورود و حضور آسان به مجموعه سالمندان به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۲۱،۴۱	وجود فضای انتظار و استراحت به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	۶ فضای انتظار و مکث
۲۰،۶۳	کیفیت فضاهای خسته‌گیر به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۲۱،۳۰	وجود فضای خسته‌گیر در فضای سبز و استراحت در آن به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۱۵،۸۰	قرار گرفتن در فضاهایی به‌صورت گروهی به چه میزان مورد تأیید شماست؟	۷ گروه‌های چندواحدی
۲۲،۵۲	تا چه حد موافق اتاق‌های خواب به‌صورت گروهی هستید؟	
۲۱،۹۱	به چه میزان علاقه به حضور در فضاهای اقامتی گروهی دارید؟	
۱۵،۸۰	وجود فضاهای نشستن گروهی در فضای باز به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	۸ میدان
۱۵،۸۰	به چه میزان علاقه به حضور در فضاهای طراحی شده برای تجمع و گفت‌وگو در فضای باز را دارید؟	
۱۵،۸۰	فضاهای گروهی در فضای باز به چه میزان مورد تأیید شماست؟	
۱۹،۱۵	عریض بودن پیاده‌روها به چه میزان مورد تأیید شماست؟	۹ پیاده‌روها
۱۷،۸۵	مشخص بودن مسیر پیاده‌روی به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۱۷،۸۵	کیفیت پیاده‌روها به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۲۳،۹۶	تا چه حد موافق وجود نمادها و سمبل‌های محیطی هستید؟	۱۰ نمادها و سمبل‌های محیطی
۲۳،۹۶	وجود نمادها و مجسمه‌ها در فضای باز تا چه حد برای شما اهمیت دارد؟	
۲۳،۹۶	وجود میلمان در فضای داخل و خارج از ساختمان مثل نیمکت و سطل آشغال و ... چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۱۵،۸۰	تا چه میزان وجود فضای سبز برای شما اهمیت دارد؟	۱۱ زیبایی بصری
۱۵،۸۰	وجود آبشار و حوضچه کم‌عمق در فضای باز به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۲۱،۹۸	تا چه میزان فضایی که در آن قرار گرفته‌اید دید به فضای شهری دارد؟	
۲۶،۶۷	وجود فضاهای جمع‌شدن و گفت‌وگو در داخل ساختمان به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	۱۲ فضای گردهمایی
۲۰،۷۸	فضاهای همایشی و گردهمایی به چه میزان مورد تأیید شماست؟	
۲۱،۷۲	به چه میزان به حضور در فضاهای گردهمایی علاقه دارید؟	
۲۸،۵۰	وجود فضاهای بسته برای تعاملات اجتماعی به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	۱۳ فضای بسته
۳۳،۵۲	به چه میزان برای حضور در فضایی بسته برای برقراری ارتباط علاقه دارید؟	
۲۷،۸۷	وجود فضاهای کوچک برای استراحت در حد اجتماع ۵ تا ۱۰ نفر در خارج از ساختمان به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۱۶،۵۷	فرم ساختمان به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	۱۴ فرم
۲۳،۳۷	استفاده از فرم‌های نرم و منحنی به چه اندازه مورد تأیید شماست؟	
۳۴،۸۰	استفاده از فرم‌های تیز و شکسته به چه اندازه مورد تأیید شماست؟	

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶)

جدول ۴. رتبه‌بندی فریدمن برای پاسخ به هر سه سؤال از شاخص معنا

متوسط رتبه	سؤال مربوطه	شاخص‌های معنا
۲۱/۵۶	به چه میزان حاضر به تجربه در فضاهای سالمندان هستید؟	۱ تجربه
۱۹/۲۶	به چه میزان مایل به انتقال تجربه‌های خود به جوانان هستید؟	
۲۱/۳۰	به چه میزان علاقه‌مند به انتقال تجربه‌های خود به دیگر سالمندان هستید؟	
۲۲/۴۸	مرکز سالمندان به چه میزان توانسته نقشی را در ذهن شما ایفا کند؟	۲ حس (غناى حسى)
۱۷/۴۶	با حضور در مرکز سالمندان به چه میزان احساس خوشایندی دارید؟	
۱۷/۴۶	حضور در کنار دیگر سالمندان به چه میزان برای شما معنادار خواهد بود؟	
۳۵/۳۸	مرکز سالمندان به چه میزان با فرم شهر هماهنگی دارد؟	۳ سازگاری
۲۸/۰۸	فعالیت‌های مرکز سالمندان به چه میزان با فعالیت‌های شهری هماهنگی دارد؟	
۳۰/۳۴	فضای سالمندان به چه میزان با فضای سکونت‌ای که در آن بودید سازگاری دارد؟	
۳۵/۰۰	خواسته‌های خود را به چه میزان می‌توانید مدیریت کنید؟	۴ کنترل و نظارت
۳۶/۲۰	در مرکز سالمندان به چه میزان بر امکانات مربوط به خود می‌توانید مدیریت داشته باشید؟	
۳۵/۲۶	مسئولان از شما به چه میزان برای مدیریت مرکز سالمندان کمک می‌گیرند؟	
۲۷/۴۶	فعالیت‌های موجود در مرکز سالمندان تا چه میزان قابل استفاده در زندگی روزمره شماست؟	۵ کارایی
۲۸/۸۰	فضاهای موجود در مرکز سالمندان به چه میزان کارایی لازم را دارند؟	
۲۵/۶۰	برنامه‌های در نظر گرفته شده برای شما تا چه میزان مورد تأیید شماست؟	
۳۱/۰۰	به نظر شما، برای بخش‌های مختلف مجموعه سالمندان به یک میزان باید هزینه کرد؟	۶ عدالت
۲۹/۱۰	هزینه‌شدن برای فعالیت‌های مختلف به صورت یکسان به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۲۳/۵۲	رسیدگی به صورت یکسان برای همه سالمندان به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۱۹/۳۲	دسترسی آسان و راحت به همه فضاها و تجهیزات مورد نیاز چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	۷ خوانایی
۱۹/۳۲	خوانایی و قابل تشخیص بودن فضاها در داخل ساختمان چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۱۹/۳۲	خوانایی و قابل تشخیص بودن فضاها در خارج از ساختمان چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۳۸/۴۲	فضای سبز موجود در مجموعه به چه میزان پاسخ‌گوی نیازهای مختلف شماست؟	۸ انعطاف‌پذیری
۴۱/۰۸	فضاهای داخلی مرکز سالمندان به چه میزان به نیازهای مختلف پاسخ‌گو است؟	
۳۴/۰۶	وجود فضاهایی با قابلیت تبدیل شدن به فضایی دیگر به چه میزان مورد تأیید شماست؟	
۲۱/۵۰	ظاهر بنای سالمندان به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	۹ تناسب بصری
۳۰/۴۰	مقیاس و تناسب فضاهای داخلی و همخوانی آن با سالمندان چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۲۴/۷۰	تناسبات فضای سبز و فضاهای گردهمایی به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۴۰/۰۶	حضور در فضای سالمندان به چه اندازه می‌تواند مکان شخصی متعلق به شما را فراهم کند؟	۱۰ رنگ تعلق
۳۲/۴۰	برای شما به چه اندازه داشتن فضای خصوصی اهمیت دارد؟	
۳۱/۸۸	فضای سالمندان تا چه اندازه به شما برای داشتن فضایی با مهر و نشان خودتان کمک می‌کند؟	
۲۵/۳۴	تا چه میزان با حضور در مرکز سالمندان احساس آسایش و راحتی می‌کنید؟	۱۱ آسایش و تصویر ذهنی
۲۶/۹۸	در مورد اندازه فضاها و تعداد استفاده‌کنندگان در مرکز سالمندان به چه میزان احساس آسایش می‌کنید؟	
۲۰/۴۰	حضور در مرکز سالمندان به چه اندازه می‌تواند برای شما خاطره‌ساز باشد؟	
۱۷/۴۶	حضور در مرکز سالمندان تا چه میزان توانسته تصویر مادی و معنوی از محیط را در ذهن شما به‌وجود آورد؟	۱۲ هویت
۱۷/۴۶	با حضور در این مرکز تا چه میزان توانسته‌اید هویت شخص (منزلت اجتماعی) و ارتباط با دیگران را افزایش دهید؟	
۱۷/۴۶	با حضور در این مرکز تا چه میزان توانسته‌اید هویت جمعی و خاطره‌ای مشترک بین سالمندان دیگر داشته باشید؟	
۱۸/۹۴	با افزایش مدت سکونت به چه میزان توانسته‌اید با دیگر دوستانتان ارتباط برقرار کنید؟	۱۳ مدت سکونت
۱۷/۴۶	طولانی شدن مدت سکونت در سرای سالمندان به چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۱۷/۴۶	با افزایش مدت سکونت در سرای سالمندان به چه میزان احساس رضایت می‌کنید؟	
۱۷/۴۶	مراقبت و حفاظت در مرکز سالمندان به چه میزان مورد تأیید شماست؟	۱۴ حفاظت
۱۷/۴۶	قرار گرفتن در یک محیط حفاظت‌شده تا چه میزان برای شما اهمیت دارد؟	
۱۷/۴۶	حفاظت به صورت شخصی به چه میزان مورد تأیید شماست؟	
۱۹/۳۴	در مدتی که در این مکان حضور داشته‌اید به چه میزان نسبت به این مکان احساس وابستگی می‌کنید؟	۱۵ دلبستگی به مکان
۱۷/۴۶	اگر مدتی از این مکان فاصله بگیرید، به چه میزان دوست دارید دوباره به این مکان بازگردید؟	
۱۷/۴۶	با فاصله گرفتن از فضای سالمندان به چه میزان احساس دل‌تنگی می‌کنید؟	
۱۷/۴۶	با حضور در مجموعه سالمندان به چه میزان احساس راحتی می‌کنید؟	۱۶ راحتی و لذت بردن
۱۷/۴۶	به چه میزان با شرکت در فعالیت‌های این مجموعه لذت می‌برید؟	
۱۷/۴۶	با حضور در فضای باز در مجموعه سالمندان در کنار دوستانتان به چه میزان احساس راحتی و لذت می‌کنید؟	

تحلیل نمونه‌ها به لحاظ آیتم‌های تعاملات اجتماعی

در مرکز آرام در آیتم فعالیت به تنوع فعالیتی، حضور افراد از قشرها و گروه‌های مختلف سنی، داشتن فضاهای جمعی، و داشتن فعالیت‌های سرگرم‌کننده پرداخته شده است. در بخش کالبد به نزدیک بودن به فضای سکونتی، داشتن فرم ساده، نزدیک به پارک عمومی و در آیتم معنا به سازگار بودن با فرم شهری، داشتن کنترل و نظارت فردی، و برگزاری جشن‌ها پرداخته شده است. به صورت کلی، در بخش خدمات در حوزه سلامت به کلاس‌های ورزشی روزانه، چکاب ماهیانه، ارائه بهداشت در موضوعات تغذیه و پیشگیری از بیماری‌ها و در حوزه توانمندسازی به حضور یک مددکار اجتماعی به صورت هفتگی و فعالیت‌های تعاملی گروهی پرداخته شده است. در حوزه عمومی هم به داشتن کلاس‌های سوادآموزی هنر و صنایع و کلاس‌های ورزشی پرداخته شده است.

در مرکز هاتف در آیتم فعالیت به داشتن فضاهای سرزنده، تنوع فعالیتی، فضاهای جمعی و در آیتم کالبد به نزدیک بودن به فضای مسکونی، داشتن فرم ساده، داشتن فضای سبز، نزدیک بودن به درمانگاه و در آیتم معنا به سازگاری با فرم شهری، خوانایی در بخش‌های مجموعه، برگزاری جشن‌ها، و داشتن کنترل و نظارت فردی پرداخته شده است. در حوزه خدمات هم در بخش سلامت به کلاس‌های ورزشی، ارائه برنامه سلامت فردی، ارائه بهداشت در موضوعات تغذیه، و پیشگیری از بیماری‌ها و در بخش توانمندسازی به فضاهای جمعی برای حضور و حضور یک مددکار اجتماعی به صورت هفتگی و در بخش عمومی به کلاس‌های ورزشی (یوگا)، قصه‌خوانی، قرآن‌خوانی، و امور هنری پرداخته شده است.

نتیجه‌گیری

رتبه‌بندی فریدمن وضعیت یک متغیر را در چندین حالت وابسته به هم ارزیابی می‌کند که در این بخش از پژوهش وضعیت کلی هریک از مؤلفه‌ها در شاخصه مربوطه نسبت به مؤلفه دیگر بررسی شد و نتیجه نیز به صورت اولویت رتبه‌بندی طبقه‌بندی و ترسیم شد. تأکید بر حضور سالمندان در جامعه و استفاده از تجارب آنان می‌تواند از نیازهای یک جامعه تلقی شود و به نوعی بازگشت سالمندان به جامعه، به عنوان فردی مفید، می‌تواند برای آن‌ها حس مفید بودن و کارآمد بودن را همراه داشته باشد. بارزترین نتایج از تحلیل نتایج به دست آمده از رتبه‌بندی فریدمن این است که در شاخصه فعالیت بیشترین رتبه به تنوع فعالیتی و گروه‌های سنی اشاره دارد؛ اینکه سالمندان بیان می‌کنند که علاقه زیادی به شرکت در فعالیت‌های هنری دارند. مرحله دوم اشاره دارد به استفاده مداوم سالمندان از فضای فرهنگی، زیرا سالمندان با استفاده مداوم و حضور در مجموعه از دغدغه‌های روزانه فاصله می‌گیرند و احساس شادی می‌کنند. مرحله سوم به سرزنده بودن فضای سالمندان اشاره دارد و علاقه‌مندی سالمندان به شرکت در فعالیت‌های جذاب و سرگرم‌کننده. در شاخصه کالبد عدم قرارگیری فضاهای برقراری ارتباط و تعاملات اجتماعی در فضای بسته از اهمیت بیشتری در بین مؤلفه‌های کالبد برخوردار است و حضور در فضای باز و سبز برای سالمندان بیشترین اهمیت را دارد و در درجه دوم عدم استفاده از فرم‌های شکسته و تیز و در مقابل استفاده از محیط‌های گرم به لحاظ فیزیکی و منحنی برای سالمندان اهمیت دارد و در درجه سوم قابلیت‌های بالقوه محیطی از اهمیت بیشتری برای سالمندان برخوردار است که اشاره به ویژگی‌های محیطی (قرارگیری ساختمان، دسترسی و فضای سبز) دارد. در آیتم معنا نیز به این نتیجه می‌رسیم که در درجه اول وجود فضاهای منعطف و انعطاف‌پذیر حتی کوچک در حد برآورده کردن نیاز سالمندان در اولویت قرار دارد. در درجه دوم داشتن رنگ تعلق در فضای سالمندان و داشتن مکانی شخصی متعلق به خود فرد در اولویت قرار دارد. و در درجه سوم کنترل و نظارت از اهمیت بیشتری برای سالمندان برخوردار است و احساس امنیت را برای آنان تداعی می‌کند. نیز، آن‌ها دوست دارند بر امکانات مربوط به خودشان مدیریت داشته باشند.

جدول ۵. رتبه‌بندی کلی هر یک از مؤلفه‌های مربوط به شاخصه خود

رتبه	معنا	رتبه	کالبد	رتبه	فعالیت	ردیف
۱۳,۵۴	انعطاف‌پذیری	۱۱,۳۱	فضای بسته	۵,۰۰	تنوع فعالیتی و گروه سنی	۱
۱۲,۹۶	رنگ تعلق	۱۰,۷۰	فرم	۴,۷۰	تداوم استفاده	۲
۱۲,۳۲	کنترل و نظارت	۱۰,۲۰	قابلیت‌های بالقوه محیط	۴,۱۴	سرزندگی	۳
۱۱,۸۹	سازگاری	۸,۹۸	نزدیکی و مجاورت	۴,۰۰	کاربری	۴
۹,۶۸	عدالت	۸,۳۵	فضای گردهمایی	۳,۴۸	گوناگونی و تنوع	۵
۹,۵۹	تناسبات بصری	۸,۰۷	دعوت‌کنندگی	۳,۳۹	اجتماعی‌بودن	۶
۹,۵۴	کارایی	۷,۶۷	نمادها و سمبل‌های محیطی	۳,۲۹	حرکت پیاده	۷
۸,۶۶	آسایش و تصویر ذهنی	۷,۴۳	گروه‌های چندواحدی			۸
۷,۶۱	تجربه	۶,۷۰	فضای انتظار و مکث			۹
۶,۴۶	حس (غناهی حسی)	۵,۷۲	زیبایی بصری			۱۰
۶,۱۸	مدت سکونت	۵,۴۸	پیاده‌روها			۱۱
۵,۸۴	دلبستگی به مکان	۵,۲۶	دسترسی و به هم پیوستگی			۱۲
۵,۴۵	خوانایی	۴,۷۶	نفوذپذیری			۱۳
۵,۴۳	هویت	۴,۳۵	میدان			
۵,۴۳	حفاظت					۱۴
۵,۴۳	راحتی و لذت‌بردن					

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶)

منابع

۱. اسماعیلی شیرازی، مرضیه (۱۳۷۹). *روان‌شناسی اجتماعی سالمندی*، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز.
۲. اینانلو چولاخلو، رؤیا و سهیلی، جمال‌الدین (۱۳۹۵). بررسی میزان مشارکت‌های عمومی در رسیدن به ارتقای کیفی فضاهای گمشده شهری (نمونه موردی: بوستان جوانمردان، زیر پل آیت‌الله کاشانی)، *نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۷(۲۴).
۳. بنتلی، ای یین و همکاران (۱۳۹۰). *محیط‌های پاسخ‌ده، ترجمه مصطفی بهزادفر*، دانشگاه علم و صنعت.
۴. پوردیهیمی، شهرام و نورتقانی، عبدالمجید (۱۳۹۳). *هویت و مسکن، بررسی سازوکار تعامل هویت ساکنین و محیط مسکونی، مسکن و محیط روستا*، ۱۴۱: ۳-۱۸.
۵. دباغ، امیرمسعود و الفت، میلاد (۱۳۹۴). *اصول طراحی مسکن سالمندی با رویکرد روان‌شناسی محیط*، تهران: طحان.
۶. رضایی، محمود (۱۳۸۳). *شهرسازی شهروندگرا، ارتقای عرصه‌های همگانی در شهرها و محیط‌های شهری*، ترجمه محمود احمدی‌نژاد، اصفهان: نشر خاک.
۷. فروغمند اعرابی، هوشنگ و کریمی فرد، لیلا (۱۳۹۴). *شهر دوستدار سالمند و معیارهای طراحی مراکز تعاملات اجتماعی سالمندی با رویکرد سلامت روان*، مدیریت شهری، ۳۹: ۷-۳۴.
۸. عامری سیاهوئی، حمیدرضا؛ احمدی سرخونی، فاطمه و تیموری‌نژاد، فاطمه (۱۳۹۴). *بررسی نقش طراحی معماری در ارتقای تعاملات اجتماعی سالمندان در فضاهای شهری، همایش بین‌المللی معماری، عمران و شهرسازی در هزاره سوم*.
۹. گل، یان (۱۳۸۷). *زندگی در میان ساختمان‌ها، ترجمه شیمیا شصتی*، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
۱۰. مدنی‌پور، علی (۱۳۸۷). *فضاهای عمومی و خصوصی شهر*، تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری شهرداری تهران.
11. Abu Ghazze, T. (1994). Uman purposes and the spatial formation of open spaces sl alkhalf, Saudi Arabia, *Architecture and Behavior*, 10(2):169.
12. Ameri Siahooi, H. et al. (2015). Investigating the Role of Architectural Design in Promoting Social Interactions of the Elderly in Urban Spaces, *International Conference on Architecture, Civil and urban planning in the third millennium*.
13. Barbara, B.; Brown, C. and Werner, M. (1985). Social cohesiveness, Territoriality, and holiday decorations: The influence of cul-de-sacs, *Environment and behavior*, 17(5).
14. Bentli, E. et al. (1985). *Responsive environments*, Translation by Mostafa Behzadfar, tehran, University of Science and Industry publication.
15. Carmona, M. et al. (2003). *Places urban spaces*, *Architectural press*, Amsterdam & others.
16. Dabbagh, A. and Olfat, M. (2015). *Design principles of aging housing with an environmental psychology approach*, Tehran: Tahan publication.
17. Foroghmand erabi, H. and Karimi fard, L. (2015). Elderly City and Design Criteria for Elderly Social Interaction Centers with a Mental Health Approach, *Journal of Urban Management*, 39: 7-34.
18. Gehie, J. and Lars, G. (2004). *Public spaces life*, Melbourne: the banish architectural press.
19. Gehl, J. (1936). *Living Between Buildings* (2008), Translation by Shima Shasti, Tehran: Jahad University publication.
20. Inanloo Cholakhalu, R. and Soheili, JD. (2016). Investigating the level of public participation in achieving quality improvement of lost spaces (Case study: Javanmardan Park, under Ayatollah Kashani Bridge), *Journal of Urban Research*, 7(24).
21. Ismaili shirazi, M. (2000). *Old age Social Psychology*, Shiraz, Shiraz University publication.

22. Jacobz, J. (1993). *Tod und lebengrober amerikanischer stadte*, Frankfurt: Verlage uhlstein gmbh.
23. Madanipor, A. (2008). *Public and private spaces of the city*, Tehran: Tehran Urban Planning and Processing Company publication.
24. Marcus, Clare Cooper (1975). *Easter Hill Village: some social implication of design* New York, free press, 193.
25. Marcus, Clare Cooper (2000). Site planning bulding design and sense of community: an analysis of six cohousing in Denmark, Sweden and the Netherlands, *Journal of architectural and planning research*, 17(163).
26. Pordahili, Sh. And Nortaghani, A. (2014). Identity and Housing, Investigating the Mechanism for Interacting the Identity of Residents and the Living Environment, *Journal of Housing and rural environment*, 141: 3-18.
27. Punter, J. and Carmona, M. (1997). *The design dimension of planninge & fn spon*.
28. Rezaii, M. (2004). *Citizen urbanism. Promoting public spaces in cities and urban environments*, Translation by Mahmood Ahmadi nezhad, Esfehan Soil publication.
29. Stephani, R. and Lavraks, Paul J. (1981). Community Ties: patterns of attachment and social intraction in urban neighborhoods, *American jornal of community psychology*, 9(156).
30. William, L. and Yancey, M. (1985). Architecture intraction and social control the case of larg scale public housing project, *Environment and Behavior*, 17(5): 560.
31. Zucker, P. (1970). *Town and Square, form the agora to the village Green*, The mit press, Massachusettts.
32. www.pps.org.